

לב

שכרות בפורים ופטור מקיום מצוות – בפסקי הראי"ה קוק

- א. משתה ושמחה בפורים
- ב. אין להשתכר אם המשתכר לא יוכל להתפלל ולברך ברכת המזון
- ג. המשתכר בפורים פטור מתפילה
- ד. אין לחשוש לתקלה בשל השכרות
- ה. לימוד זכות על מי ששתוי בפורים ומתפלל סיכום

א. משתה ושמחה בפורים

תוכנם של ימי הפורים הוא: "ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב). מהו הביטוי למשתה ושמחה? בגמ' במגילה ז ע"ב נאמר:

אמר רבא: מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן
לברוך מרדכי.¹ רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי. איבסום,
קם רבה שחטיה לרבי זירא.² למחר בעי רחמי ואחיה. לשנה אמר ליה:

1. ראה: הראי"ה קוק, "אגרת הפורים", "עד דלא ידע" (מאמרי הראיה, עמ' 153-157) שכתב את מאמריו שם על בסיס דברי רבא הללו. דבריו במאמר: "עד דלא ידע", מתומצתים בפתגם חודש אדר ב' תרע"ד: "לא רק איש בכוסו יוכר, כי אם הגוי כולו" (מאמרי הראיה עמ' 501).
2. הביטוי "שחטיה" הוא ייחודי. ר' אברהם בן הרמב"ם (מופיע בהקדמה לעין יעקב) כתב שהכוונה היא שרבה הכה את ר' זירא ופצע אותו חבורה גדולה שקרובה למיתה. המאירי (מגילה שם) פירש מלשון "וסחטיה" – שמיעכו. המהרש"א (שם) כתב: "דבר תמוה הוא לפרשו כפשטיה. ונראה דרצה לומר כעין שחטיה. דאגבריה חמרא וכפייה לשתות יותר מדאי, עד שחלה ונטה למות" – רבה כפה על ר' זירא לשתות יותר מדי יין מרוב שכרות, עד שהוא כמעט מת. הרב יעקב עמדין (שם) מפרש שרבה הפחיד מאד את ר' זירא, והיה נראה כאילו פוגע בו. ע"פ הפרשנות הפשוטה שרבא הרג את ר' זירא ואחר כך החיה אותו, דן החיד"א בברכי יוסף, אבן העזר סימן יז, האם ר' זירא היה צריך לשוב ולקדש את אשתו או שהאשה קונה עצמה במיתת הבעל רק כשמת ולא שב לחיות, אך כשהסתבר שהמיתה הזו לא הייתה מיתה כמות כל אדם, לא פקעו כלל הקידושין. הרב יצחק דדון, הנשקפה כמו שחר, עמ' קפט, מביא בשם הרב יוסף לייב זוסמן ששמע מהרי"מ חרל"פ בשם הראי"ה קוק, שרבה ור' זירא היו חלוקים בהנהגותיהם. ר' זירא היה מקרב הפושעים (סנהדרין לז ע"א), ורבה חלק עליו בעניין זה. הראי"ה קוק הוסיף: "ואני כנראה אחוז במידת ר' זירא לקרב הרחוקים. זירא הם האותיות של ראשי תיבות: זה ר' אברהם יצחק". דברים נוספים בעניין בשמו של הראי"ה קוק מפורים תרפ"ט: הרב דב מילשטיין, שם בעמ' קפט-קצ, מופיעים גם בספר: בשמן רענן, חלק א, עמ' 147.

ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי! אמר ליה: לא בכל שעתא
ושעתא מתרחיש ניסא.³

רש"י שם פירש: "לאבסומי – להשתכר ביינ. ואיבסום – נשתכרו".⁴ בגמרא מסופר
את שקרה בין רבה לר' זירא בסמיכות לאמירה שיש להתבסם בפורים, כדי להמחיש
מה קרה בעקבות העובדה שרבה ור' זירא השתכרו.

הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן ג ע"ב מדפי הרי"ף) הביא בשם רבנו אפרים, שמהמסופר
על רבה ורבי זירא יש ללמוד שדברי רבא נדחו. אך בספר האשכול (הל' חנוכה ופורים
סימן ח) דחה דבריו וטען שאדרבה, מהמעשה יש ללמוד שחובה להתבסם, ועל כן ר'
זירא לא הסכים להזמנת רבה בשנה השניה.⁵
הרמב"ם (הל' מגילה ב, יד) פסק:

ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות.

הרמב"ם לא כתב שדרגת השכרות היא שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, אלא
עד שיירדם מתוך השכרות (אמנם, מי שישן איננו יודע להבחין בין ארור המן לברוך
מרדכי).⁶

הלכה למעשה, הרי"ף (מגילה ג ע"ב בדפי הרי"ף) והרא"ש (מגילה א, ח) פסקו כלשונו
של רבא בגמרא, וכך גם הטור והשו"ע (אורח חיים סימן תרצה). באורחות חיים (סעיף לח)
ובספר האשכול פסק שאסור להשתכר, אך שיש לשתות יותר מהרגיל.
על אופי השכרות כתב הרב מנחם המאירי (מגילה ז ע"ב):

חייב אדם להרבות בשמחה ביום זה ובאכילה ובשתיה עד שלא יחסר
שום דבר. ומ"מ אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה.

1. ראה עוד: ד"ר אהרון ארנד, "סעודת הפורים של רבה ור' זירא בראי פרשני התלמוד", בדד, 8 (תשנ"ט), עמ' 65-75; הרב אוהד קרקובר, "שחטיה לר' זירא", הישיבה הגבוהה כוכב השחר, תשע"ה.
2. המפרשים דנו בשאלה מי אמר למי שנקיים שוב סעודה, ומי השיב שלא בכל שנה מתרחש נס.
ראה למשל בחתם סופר בחידושו למסכת. ראה עוד: שו"ת חתם סופר, אורח חיים סימן קצו.
3. כך פירשו גם רבנו חננאל, הנימוקי יוסף, ועוד.
4. עוד בעניין זה, ראה: ר"ן מגילה ג ע"ב בדפי הרי"ף, ראשונים נוספים על מגילה ז ע"ב, וכן בבית
יוסף ובב"ח על הטור סימן תרצה. ראה עוד: הרב מרדכי הלוי פרום, "החיוב לבסומי עד דלא ידע",
כי שרית, עמ' 93-95; הרב אלתר הילביץ, חקרי זמנים, חלק ג, עמ' שיט-שכד; הרב יצחק ליברמן,
ימי הפורים, עמ' קנח-קסב; הרב משה הררי, מקראי קודש-פורים (מהד' תשע"א), עמ' רכז-רל.
5. במשנה סנהדרין ח, ה נאמר: "יין ושינה לרשעים – הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים – רע להן
ורע לעולם". הרב צבי יהודה קוק (הערות למסכת סנהדרין, ניצני ארץ, ג [ירושלים תשמ"ו], עמ' 31)
העיר שכל השנה יין ושינה רע לצדיקים, אבל בפורים זה טוב, מאחר שהוא יותר מהרגלו
ונרדם, ואינו יודע להבחין בין ברוך מרדכי לארור המן.

שלא נצטוינו על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא בשמחה של תענוג
שנגיע מתוכה לאהבת השם והודאה על הנסים שעשה לנו.

שתיית יין בפורים מטרתה לעלות קומה נוספת בעבודת ה' בשמחה. היא ייחודית
ליום זה, אלא שיש להזהר שהשמחה לא תהיה שמחה של הוללות ושטות.⁷

ב. אין להשתכר אם המשתכר לא יוכל להתפלל ולברך ברכת המזון

אלא שגם אם אדם שותה יותר מהרגלו, והשמחה היא אמיתית, שמגיעים ממנה
לאהבת השם והודאה על הניסים, יש חשש שהמבוסס לא יוכל לברך אחר סעודת
הפורים ברכת המזון שהיא חובה מהתורה, או שלא יהיה מסוגל להתפלל תפילת
ערבית, או שינהג בקלות ראש. האם עליו להימנע מלהתבסס בשל חשש זה, או
שכל אדם מכיר את עצמו וגבול ההתבסמות היא שהוא יוכל להתפלל ולשלוט על
התנהגותו? על פי הרמב"ם מטרת השכרות היא להרדם, ויתכן שאדם ישן זמן רב
וכבר לא יהיה רשאי לברך ברכת המזון. אמנם הרב יצחק אבן ג'יאת כתב איך להמנע
ממצב כזה:

אחר דקיימא לן דשכור תפילתו תועבה, צריך להקדים להתפלל תפילת
מנחה של אותו היום מתחילת עונתה, דהיינו שש שעות ומחצה. והדר
ליכול ולישתי וליבסום, ולאחר שמפיג יינו קודם שיעלה עמוד השחר,
קורא קריאת שמע ומתפלל של ערבית.⁸

הרב משה בן אברהם (מטה משה סימן תתריב) כתב דברים חריפים על אותם שיכורים
שכתוצאה מהשכרות מזלזלים בקיום מצוות והתנהגותם שלילית (דבריו מובאים בשל"ה
מסכת מגילה פרק נר מצוה, חלק ג עמ' כה):

ואף אותן המשתכרין, יהיה כוונתם לשם שמים, כדי לזכור הנס שבא
במשתה היין. ולא כאותם המשתכרין כדי למלאות גרונם, כאשר ראית
רבים בני אדם אשר ביין שגו פקו פלילים, ומרבים בימי הפורים
האלה לעשות שחוק וקלות ראש, ואינם חוששים להתפלל בימים האלה.
ואדרבה, מרימים קולות בשעת התפילה וקריאת מגילה, ומערבבים החזן
עד כי קולו לא ישמע. גם באכלם, לבם ועיניהם שם על מעדניהם, ולא

7. על השכרות בפורים ויחסם של הפוסקים לכך, ראה במאמרו המקיף של הרב פרופ' מאיר רפלד,
בתוך: פרופ' דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, חלק ו, עמ' רז-רכו. בהערות השוליים שבמאמרו, הפניות
למאמרים ומחקרים בעניין.

8. מובא בפירושו ר' יוחנן ב"ר ראובן, המובא כפירוש לשאלות מהדורת מירסקי.

נשאו את ראשם, לא הביטו העולם העליון אשר ה' אלהי ישראל בא בו, ולא יחושו לא על נטילת ידים, ולא על ברכת המוציא, ולא על ברכת המזון, עד כי נדמה לרוב המון שבשני הימים האלה הותר לכל אדם לפרוק עול תורה ומצות מעליו, וכל המרבה להיות משוגע הרי זה משובח. וכל זה הוא בלי ספק רע ומר והוא עון פלילי. כי לא הותר לנו רק שמחה, לא שחוק וקלות ראש, וכל המבטל תפילה ואינו שומע מקרא מגילה מלה במלה הרי זה חוטא ומתחייב בנפשו. ואי אפשר לכל אשר בשם ישראל יכונה, לפרוק מעליו עול מלכות שמים אפילו שעה אחת. ולא מצינו לראשונים שהיו מתעסקים בקלות ראש בפורים חס ושלום, אבל בדברי מצוה היו מתעסקין, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין (יב ע"ב) מכדי מפוריא עד פסחא תלתין יומין, ובפורים דרשינן בהלכות פסח כו', הרי שבפורים היו דורשין בהלכות פסח. והנה, ביום ט"ו נצטוו לישוב בכל עיר להזכיר לכל אדם לתת מחצית השקל (שקלים פ"א מ"ג). גם מהרי"ל היה כותב תשובה על שאלה בפורים (כדלעיל, אות ח), ולא היו חס ושלום מבטלים שמחת פורים, אבל זה דרכם: היו מתפללים תפילתם בבית הכנסת בכל דיני תפילה ובכוונה הראוי כבכל שאר הימים, והיו שומעים קריאת מגילה מלה במלה מפי החזן, ולא משיחים אפילו שיחה קלה, והיו מחלקין צדקה איש כפי מסת ידו בשמחה ובטוב לב, והיו הולכים לבתיהם והיו אוכלין ושותין ומדקדקים בנטילת ידים ובברכת המוציא ובברכת המזון, שמחים בזכרם את כל הניסים אשר עשה ה' לאבותינו, ומשבחים לשמו הגדול אשר בכל דור ודור מפליא חסדו עמנו, ושמחים בתלמוד תורה, כמו שנאמר (תהלים יט, ט) 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'. וקודם כל השמחה, מטיילים בשמחת לימוד תורה כדרשינן (מגילה טז ע"ב) 'ליהודים היתה אורה' (אסתר ח, טז) – זו תורה, 'ושמחה', כלומר, אחר כך שמחה, וחוזרין ומתפללין בכוונה ובשמחה. וכי יחזרו לקרות המגילה, ישמע בכוונה ובלי הפסק שום שיחת חולין חס ושלום, והכל בעבודת ה' וביראתו, כמו שאמר (תהלים ב, יא) 'עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה'. וכל היוצא בעקבי הרועים לעשות את כל המעשים האלה על פי דרכם, כמוהם יהיו צאצאי מעיו, וכל אשר חפץ ה' בידו יצליח, וה' הוא האומר אליך, 'לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך' (קהלת ט, ז), עד כאן.

על אף דבריו החריפים נגד אותם שיכורים פורקי העול בפורים, הוא לא כתב שיש להימנע מלהשתכר בפורים בשל כך. אך הרב אברהם דאנציג (חיי אדם, כלל קנה סעיף ל) חידד עוד:

כיון שכל הנס היה על ידי יין, כי בתחלה נטרדה ושתי על ידי משתה ובאה אסתר, וכן ענין המן ומפלתו היה על ידי יין, לכן חייבו חכמים להשתכר ולפחות לשתות יותר מהרגלו, כדי לזכור הנס הגדול. ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצוות בנטילת ידים וברכה וברכת המזון, או שלא יתפלל מנחה או מעריב או שינהג קלות ראש, מוטב שלא ישתכר, וכל מעשיו יהיו לשם שמים.

בבחירה בין קיום מצוות היום "לבסומי בפוריא" לבין החשש שכתוצאה מכך תהיה פגיעה בקיום מצוות, עדיף לוותר על חובת ההשתכרות ולהקפיד על קיום המצוות כמו בכל יום. נראה שדברי החיי אדם מבוססים על ההלכה ששיכור אינו מתפלל (ירושלמי תרומות א, ד):

אבא בר רב הונא אמר: שתוי אל יתפלל, ואם התפלל תפילתו תחנונים. שיכור אל יתפלל ואם התפלל תפילתו גידופין. איזו שתוי? כל ששתה רביעית. שיכור? ששתה יותר. תמן אמרי: כל שאינו יכול לדבר לפני המלך?⁹ רבי זעירא בעי קומי רבי איסי: שיכור מהו שיברך? אמר ליה: "ואכלת ושבעת וברכת" (דברים ה, י), ואפילו מדומדם לא צורכה דלא. מהו שיקרא שמע? אמר אבא בר אבין: חד חסיד שאל לאלוהו זכור לטוב, ערום מהו שיקרא שמע? אמר ליה: "ולא יראה בך ערות דבר" (דברים כג, טו), ערות דיבור. תני חזקיה: בין לקרות בין לברך.

דברי הירושלמי הללו הובאו בתוספות בברכות לא ע"ב ד"ה מכאן, שהסבירו את דברי הירושלמי: "ואפילו מדומדם – פירוש ואפילו הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי, דהכי משמע 'ושבעת וברכת'".¹⁰ המאירי (ברכות כו ע"א) מפרש שמדומדם הוא: "אפילו נתאדמו פניו מחמת היין, שכל שהוא כן יצא מכלל שתוי ונכנס לכלל שכור", ופירש פירוש נוסף: "ויש מפרשים מדומדם מלשון שתיקה. ולשתנו אנו מפרשים שאף זה אנו מפרשים שעומד לו משותק מרוב היין, אף על פי שאם יטריח עצמו לדבר אפשר שיהיה מדבר כתקנו במקצת".

9. על ההבחנה בין שתוי לשיכור בשל ההשפעה של היין על מוחו של האדם מבחינה פיזיולוגית, ראה את הסברו של הרא"ה קוק, חבש פאר, דרוש ה.
10. בתורה תמימה (דברים ח, י הערה יט) כתב: "...ולא נתבאר יפה החילוק שבין תפלה לברכת המזון. ולולא פירוש התוס' הווא אמינא דמדומדם אין ענינו שכור ממש אלא רק שתוי ביותר והוא כמו הפירוש מתנמנם, שהוא כמו נים ולא נים, וכן מורה גוף הלשון מדומדם שענינו כמו הלשון דמדומי חמה, שפירושו הזמן המעורב מיום ולילה, והכא נמי מדומדם שיצא מגדר מנוחת הרעיון ע"י השתייה".

בתלמוד בבלי בברכות לא ע"א-ע"ב נאמר:

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: ... "ויחשבה עלי לשיכורה" (שמואל א א, יג) – מכאן ששיכור אסור להתפלל... "אל תתן את אמתך לפני בת בליעל" (שם טז) – אמר רבי אלעזר: מכאן לשיכור שמתפלל כאלו עובד עבודה זרה; כתיב הכא: "לפני בת בליעל", וכתוב התם: "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך" (דברים יג, יד). מה להלן עבודה זרה, אף כאן עבודה זרה.

בגמרא בברכות שם האיסור הוא גורף: אסור לשיכור להתפלל. לעומת זאת, בגמ' בעירובין סד ע"א נאמר ביחס לשיכור:

אמר רבה בר רב הונא: שתוי אל יתפלל, ואם התפלל – תפלתו תפלה. שיכור אל יתפלל, ואם התפלל – תפלתו תועבה. היכי דמי שתוי והיכי דמי שיכור? ... שתוי – כל שיכול לדבר לפני המלך, שיכור – כל שאינו יכול לדבר לפני המלך.

על כל פנים, הדיון הוא רק באשר לתפילת שיכור, ואין התייחסות לעניין ברכת המזון. מחיבור דברי הירושלמי עם הבבלי נלמד שלשיכור אסור להתפלל, אך הוא יכול לברך ברכת המזון. על סיבת ההבדל כתב הרמב"ן בחידושו לברכות כב ע"ב, בהתייחסו גם לשאלה האם שיכור קורא קריאת שמע:

אבל לענין שכור ושתוי, נראה לי שאין ברכות בכלל חומר זה, לפי שלא הזכירו חכמים אלא תפלה. אבל קריאת שמע, ואין צריך לומר ברכה, קורין הן ויוצאין הם ידי חובתן. דטעמא דתפלה משום דבעיא כוונה יתירה מפני שהוא כמדבר בפני המלך, ומצינו בכל מקום לכוונה חמיר דין תפלה מקריאת שמע, כדאמר בכולה מכילתין גבי שאין דעתו מיושבת, ובא מן הדרך, ומיצר, דכולן לענין קריאת שמע קורין, ומברכין על המזון וכל הברכות כולן. וכדאמר לענין מצות במגלה [קראה] מתנמנם יצא, והיכי דמי מתנמנם נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר, ולכתחלה נמי קרי.¹¹ ואלו לעמידת תפלה כיון שאינו מדבר בפני המלך אל יתפלל.

לדברי הרמב"ן, על שיכור נאסר להתפלל, אך הוא יכול לקרוא קריאת שמע, לברך

11. אדם הגר בעיר שהיא ספק מוק"ח מימות יהושע בן נון חייב לקרוא מגילה גם בט"ו באדר. אדם זה יוכל להשתכר ביום י"ד באדר אחה"צ, למרות שיש סיכוי שהוא לא יוכל להקשיב כראוי לקריאת המגילה של ליל ט"ו באדר.

ברכות ובהן גם ברכת המזון, ואף לקרוא מגילה.¹² התוספות (עירובין סד ע"א) הבחינו אף הם בין שיכור לשתוי לעניין תפילה, אך התלבטו האם שיכור יכול לברך ברכות.¹³ הלכה למעשה פסק השולחן ערוך (אורח חיים סימן צט, א) ששתוי יכול להתפלל ולשיכור אסור להתפלל,¹⁴ והרמ"א הוסיף שגם אסור לו לקרוא קריאת שמע. נושאי כליו של השו"ע דנו באפשרות ששיכור יקרא קריאת שמע וכתבו שיש המקילים בכך, והגר"א הסביר שעל פי הירושלמי לשיכור אסור לקרוא קריאת שמע. באשר לברכת המזון נפסק בשו"ע (אורח חיים סימן קפה, ד-ה):

אפילו נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי, יכול לברך ברכת המזון. ואם בירך והיתה צואה כנגדו, או שהיה שכור (רמ"א: פי' לגמרי), נסתפק התוספות והרא"ש אם צריך לחזור ולברך.¹⁵

בולטת ההבחנה שבפסיקת השולחן ערוך בין תפילה לבין ברכות. ואכן, גם החיי אדם הבחין ביניהן כשעסק באפשרות ששיכור יתבטל מתפילה ומברכות בפורים. באשר לברכות כתב: "ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצוות בנטילת ידים וברכה, וברכת המזון", ובאשר להימנעות מתפילה כתוצאה מהשכרות כתב: "או שלא יתפלל מנחה או מעריב או שינהג קלות ראש".

ג. המשתכר בפורים פטור מתפילה

הרא"ה קוק עסק רבות במתח שבין החובה הייחודית להשתכר בפורים לבין החובה הקבועה להתפלל ולברך מדי יום. הוא עסק בכך כבר בהיותו בחו"ל, במקום רבנותו הראשון בעיירה זיימל, ובתקופות מאוחרות יותר הוסיף להעיר על העניין מצדדים שונים. בדברים הבאים נתמקד בדבריו בעניין זה.¹⁶

12. המהר"ל (נצח ישראל פרק כג, עמ' קיט) הסביר את ההבדל בין תפילה לברכת המזון: "בשעת התפילה אסור לעמוד לפני הקדוש ברוך הוא כאשר הוא שכור (ברכות לא ע"א), והמונע עצמו מזה תבא עליו ברכה. ואף כי מותר לברך ברכת המזון אף אם הוא שכור (שו"ע אורח חיים סי' צט, א), ואין זה ראייה, כי ברכת המזון מחויב לברך, וכתב: 'ואכלת ושבעת וברכת' (דברים ח, י), ומאחר שברכת המזון בשביל אכילה, יש לו לברך אף אם הוא שכור. אבל לתת שבח להקב"ה מתוך שכרות, נראה שהוא אסור גמור".

13. כך גם ברא"ש בעירובין ו, ה, ועוד.

14. ראה גם ברמב"ם הל' תפילה ד, יז.

15. בשו"ע אורח חיים סי' צט, א הזכיר הרמ"א את הדין ששיכור יכול לברך ברכת המזון וברכות אחרות.

16. הרב פרופ' נריה גוטל (חדשים גם ישנים, עמ' 36-40) עסק גם כן בתשובותיו של הרא"ה קוק בעניין השכרות בפורים.

על דברי החיי אדם הללו כתב הראי"ה קוק במכתב לאדר"ת (שו"ת אורח משפט אורח

חיים, השמטות ומילואים סימן ז, עמ' רמט):

ארשום להעיר, מאי דקשיא לי על החיי אדם ועוד פוסקים שכתבו שאם לא יתפלל מצד השכרות לא ישתכר.

[א] כיון דנקטינן כשיטת רוב פוסקים דעד דלא ידע הוא מצוה, על כל פנים דרבנן, בכלל שמחה, אם כן הוא עוסק במצוה, ולמה לא יפטור מתפלה, ובפרט שיהיה אנוס בשכרותו.

[ב] והרי גם בשיכור מצד רשות אנו חושבים אותו לאנוס לענין תשלומין. ולהכניס עצמו באונס אין איסור מדינא במקום מצוה, שהרי לדעת הרמב"ם וסיעתו מותר להכנס בספינה במקום אונס חילול שבת אח"כ, ובדבר מצוה גם בערב שבת. אם כן, מאי טעמא יהיה אסור להכניס עצמו באונס שכרות בביטול מצוה דרבנן מצד מצוה דשמחה?
[ג] ואם היה הכרח לשמור להסיר יינו עד תפלת המנחה, איך קאמר בגמ' סתם. וגם מאן ימר שבידו להסיר יינו, והלא גם ביותר מרביעית אמרינן כל שכן שדרך מטרדתו.

[ד] ולעניות דעתי לצדד לקולא דהיינו חומרא דקיום מצוה. והשי"ת ישמחנו באמת, והשי"ת ישגבנו בישועתו, ישמח ויגל בישועת ד' עם אבותינו יכוף עלינו לחיים.

אברהם יצחק הכהן קוק חתנו כבנו.

(זיימל תרמ"ד).¹⁷

לדברי הראי"ה קוק, מי ששיכור בפורים פטור מלהתפלל ולברך, מאחר שההשתכרות ביום זה היא מצווה, ומצוות היום חשובה יותר ממצוות אחרות, בהן גם החובות הקבועות והרגילות כתפילה וברכות. הראי"ה קוק ביסס את טענתו בכמה מישורים: [א] העוסק במצווה פטור מהמצווה – עיקרון זה מופיע בגמרא (סוכה כה ע"א). ראשונים חלקו מה היקף עיקרון זה: האם פטור מוחלט מקיומה של המצווה הנוספת, או פטור מקיום המצווה הנוספת כשלא ניתן לקיימה יחד עם מצווה אותה החלו קודם.¹⁸ על פי ההבנה הראשונה המשתכר בפורים מקיים מצווה ופטור לחלוטין מקיום מצוות אחרות, ועל פי ההבנה השנייה הוא פטור מכיון שבעקבות שכרותו הוא לא יכול לקיים את מצוות התפילה והברכות.

17. התאריך המודפס הוא תרמ"ד, אך כנראה נפלה כאן טעות דפוס, שכן הראי"ה קוק החל את כהונתו בעיירה זיימל בשנת תרמ"ח. לכן, כנראה מדובר בשנת תרמ"ט. כך כתב גם: הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' רסב.

18. ראה בהרחבה במאמרי: "שלוחי מצווה פטורים מהסוכה", בספר זה (מאמר כה).

כך עולה באופן ברור מהסוגיה בסוכה כה ע"ב-כו ע"א, הדנה בחיוב או בפטור חתן מתפילה, תפילין וקריאת שמע. כך נאמר שם:

תנו רבנן: חתן והשושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפילה ומן התפילין, וחייבין בקריאת שמע. משום רבי שילא אמרו: חתן פטור, והשושבינין וכל בני החופה חייבין.

רש"י שם הסביר:

פטורין מן התפלה – דבעיא כוונה. ומן התפילין – משום דשכיחא שכרות וקלות ראש. וחייבין בקרית שמע – דמצות כוונתה אינו אלא פסוק ראשון, ויכולים ליישב דעתן שעה קטנה כדי לקרוא פסוק ראשון. משום ר' שילא אמרו חתן פטור – מקריאת שמע, דטריד, ושאר בני חופה חייבין, ולית להו להני תנאי העוסק במצוה פטור מן המצוה.

מדברי רש"י עולה שסיבת הפטור אינה מפני שהחתן והשושבין עוסקים במצווה, אלא מפני שמבחינה מעשית הם טרודים במצווה ואינם יכולים לכוון בתפילה. כמו כן הם פטורים מתפילין מפני שיש חשש שהם ישתכרו ויזלזלו בקדושת התפילין כשיניחו אותם מתוך קלות ראש. המהרש"א הסביר שעל פי רש"י רק התנאים אליבא דר' שילא אינם סוברים את הכלל "העוסק במצוה פטור מן המצוה", ואילו תנא קמא סובר שהעוסק במצווה פטור מהמצווה.

הרא"ש (סוכה ב, ה) חלק על פירוש רש"י והסביר את דברי תנא קמא ור' שילא באופן הבא:

הני תנאי אית להו דהעוסק במצווה פטור מן המצווה. אלא תנא קמא מחייב להו בקריאת שמע משום דעיקר כוונת קריאה היא בפסוק ראשון, ובקל יוכל לכוין וליישב דעתו בפסוק ראשון. ורבי שילא סבר דחתן אי אפשר לו לכוין דעתו כלל. רבי שילא לא קאמר דשושבינין ובני חופה חייבין אלא בקריאת שמע, אבל בתפלה ותפילין מודה דפטורין ולא משום דעסיקי במצות ניהו דאם כן אפילו מקריאת שמע נמי נפטרי. אלא ודאי לא מיקרו עוסקים במצות והא דפטירי מתפלה (לפי שמתוך שמחתן אי אפשר להם לכוין להתפלל) משום דשכיחי בחופה שמחה וקלות ראש.

לפי הרא"ש כל התנאים מסכימים לכלל שהעוסק במצווה פטור מהמצווה, אלא שכאן החתן והשושבינים אינם מתפללים מפני חשש שכרות ולא משום שעוסקים במצווה. כך הסביר בקרבן נתנאל (שם אות ה):

השושבינין ובני החופה פטורין דאי אפשר להם לכוון ולהתפלל ולהניח [תפילין] מחמת שכרות, וזה אינו חל עליהם שלא לשתות שיהיו שיכורים כדי שיהיה ליבם פנוי לתפילה ולתפילין, דהעוסק במצוה פטור מהמצווה.

דברי הקרבן נתנאל בפרשנות הרא"ש משמשים ראיה יפה לטענת הראי"ה קוק, שאדם לא צריך להימנע מלהשתכר בשמחת מצווה גם אם ברור לו שהוא יתבטל מתפילה ומתפילין עקב כך.

המפרשים חלקו בשאלה האם החובה לשמח חתן וכלה היא חובה מהתורה¹⁹ או מדרבנן,²⁰ אך בוודאי אין מצווה מיוחדת להשתכר בעת שמשמחים חתן וכלה, והחתן עצמו אף הוא בוודאי אינו חייב להשתכר. ובכל זאת, אין הם מצווים להימנע מלשתות יין כדי להשאר מחוייבים במצוות תפילה ותפילין. מכאן יש ללמוד בקל וחומר לשמחת פורים, שם נאמר במפורש שיש להתבסס ולהשתכר. יש לקיים את מצוות היום אף אם המשתכר לא יוכל אחר כך להתפלל ולברך.

הוכחה נוספת היא מהגמרא בתענית כו ע"ב, שם נאמר שהכהנים לא נושאים כפיהם במנחה מפני שהשכרות שכחה. גם שם לא מצאנו שאסור לכהנים לשתות יין, על אף שזו הסיבה בגללה אין נושאים כפיים בכל יום בתפילת מנחה (למעט תענית ציבור). כך עולה גם מהגמ' בשבת ט ע"ב-י ע"א, באשר לאפשרות להתחיל בסעודה ששותים בה יין לפני שהתפללו מנחה או ערבית.

[ב] הוכחה נוספת ששיכור נקרא אנוס היא מהלכות תפילה: "והרי גם בשיכור מצד רשות אנו חושבים אותו לאנוס לענין תשלומין".²¹ כוונתו לדברי הטור (אורח חיים סימן

19. כך עולה מהירושלמי בכתובות א, א ובקרבן העדה שם, וכך העיר היעב"ץ בהגהותיו לברכות מז ע"ב.

20. כך כתבו: רמב"ם הל' אבל יד, א, ולמד זאת מהפס': "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יט); תוס' בברכות מז ע"ב ד"ה המצוה; רא"ש כתובות א, ה, ובברכות ב, טו, ועוד.

21. בספר טוב ראוי על מסכת מגילה (עמ' קעג-קעד) הסבירו את דברי הראי"ה קוק ששיכור "אנוס לענין תשלומין" לענין תשלומי נזיקין אם הזיק בשל שכרותו, ובהערה 59 שם ציינו למקורות מהם ניתן להבין ששיכור פטור מלשלם. אך אין זה נכון, ומי שמשתכר במועד והזיק יהיה חייב בנזיקין: "אדם מועד לעולם... בין ישן בין שיכור" (רמב"ם הל' חובל ומזיק א, יא). כך כתב המהרש"ל בים של שלמה, בבא קמא פרק ג, ג: "והשיכור, אפילו הגיע יותר משכרתו של לוט, מ"מ מחייב בתשלומים על כל הזיקות... דאדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן, בין אנוס בין רצון. דאם לא כן לא שבקת חיי, דכל שונא ישתה וישתכר על חברו להזיקו, ויפטור. ואפילו בפורים דמחויב להשתכר, מ"מ אין כונת רבותינו כדי שישתגע. רק כמו שכתב הרמב"ם (ה' מגילה פ"ב הט"ו) צריך להשתכר להיות נרדם בשכרתו". אמנם באשר למי שהזיק בפורים כתב הרמ"א (שו"ע אורח חיים סי' תרצה, ב): "ויש אומרים דאם הזיק אחד את חברו מכח שמחת פורים פטור מלשלם (ת"ה סימן ק"י)", ועל כך כתב המגן אברהם (סי' תרצה ס"ק ז-ח): "וכנסת הגדולה כתב דוקא שהזיק ממונו,

צט) על שיכור שהתפלל בעת שכרותו: "וצריך לחזור ולהתפלל, ואפילו אם עבר זמן התפלה, דחשיב כשוגג" (כך נפסק גם בשו"ע שם). שיכור יכול להשלים תפילה שהוא לא התפלל מחמת שכרותו.

האם מותר לאדם להשתכר כשהוא יודע מראש שהוא יהיה אנוס ולא יוכל להתפלל? על כך המשיך הרא"ה קוק וכתב: "ולכהניס עצמו באונס אין איסור מדינא במקום מצוה, שהרי לדעת הרמב"ם וסיעתו מותר להכנס בספינה במקום אונס חילול שבת אח"כ, ובדבר מצוה גם בערב שבת". כוונתו לגמרא בשבת יט ע"א האומרת:

תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים – לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה – שפיר דמי.²²

הרא"ש (שבת א, לח) נימק את הדין:

היינו טעמא דאין מפליגין פחות מג' ימים קודם לשבת, משום בטול עונג שבת. דכל שלשה ימים הוה ליה שנוי ווסת מנענוע הספינה, כדכתיב: "יחוגו וינועו כשיכור" (תהילים קז, כז) ולא יכלי למיעבד עונג שבת. והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי, משום דפטור ממצות עונג, דאמר מר (סוכה כה ע"א) "העוסק במצות פטור מן המצוה" ותנן (שם) "שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה".

גם הח"י אדם (הלכות שבת כלל ד, א) נימק כך את הדין. מכך שמותר להפליג בים לדבר מצווה גם אם ברור שהנסיעה בים תגרום לנוסע שלא יהנה מעונג שבת, למד הרא"ה קוק שניתן להכנס למצב אונס לצורך מצווה גם אם הדבר יגרום לביטול מצווה אחרת.

אבל גופו חייב, עכ"ל. אבל באגודה סוכה כתב כשמשחקים הבחורים בשבת ומכין זה את זה פטורים ובלבד שלא יתכוונו, עכ"ל. מכח שמחת פורים – פי' שעשה מכח שמחה, אבל אם כוון להזיק חייב". המשנה ברורה שם ס"ק יג כתב: "דבהיזק גדול מקפידין ואין מנהג לפטור בהיזק גדול". אם כן רק אם מדובר באונס גמור יהיה פטור, אך בתנאי שאין מדובר על נזק גדול, וללא כוונת מכון. ראה גם הרב יואל סירקיס, שו"ת בית חדש (ישנות) סימן סב: "ראובן שסעד במסיבת וסעודות חתן וכלה וזרק זכוכית אל הכותל כמנהג השותים במזרקי יין מתוך שמחה, וטוען שמעון שהזיקו בעינו שנשמית לגמרי. תשובה: ...לגבי נזיקין אין ספק דחייב, דהוי ליה להיזהר מתחלה שלא ישתכר כלוט ולהזיק את הרבים. דמי אנסו להשתכר כל כך עד דלא ידע מה קעביד, וכיון דאונס דמחמתיה הוא, דאיהו הוא דגרים לנפשיה – חייב בנזיקין". ראה עוד: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחווה דעת חלק ה סימן נ; הרב חיים פרדס, "מזיק בעת מצווה", וזאת ליהודה (קופרמן), עמ' 85-104; הרב יעקב אפשטיין, "מזיק בפורים", שו"ת חבל נחלתו, חלק י סי' לב.

22. כך פסקו: הרי"ף ז ע"ב מדפי הרי"ף; הרמב"ם הל' שבת כד, ו, וכן ל, יג; שו"ת הרמב"ם סימנים פז, פט; שו"ע אורח חיים סימן רמח, א-ב.

[ג] עוד טען הראי"ה קוק: "ואם היה הכרח לשמור להסיר יינו עד תפלת המנחה איך קאמר בגמ' סתם". כוונתו לגמרא במגילה ז ע"ב: "אמר רבא, מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". אם יש חשש שהביסום יגרום לכך שאדם יתבטל מתפילה וברכות, היה צריך לציין שהחובה להתבסם היא בתנאי שהביסום לא יגרום לביטול מצוות אלו.

עוד כתב הראי"ה קוק: "וגם מאן יימר שבידו להסיר יינו, והלא גם ביותר מרביעית אמרינן כל שכן שדרך מטרדתו". כוונתו לגמרא בעירובין סד ע"ב:

אמר רמי בר אבא: דרך מיל, ושינה כל שהוא, מפיגין את היין. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: לא שנו אלא ששתה כדי רביעית, אבל שתה יותר מרביעית – כל שכן שדרך טורדתו ושינה משכרתו.

כשאדם שותה יותר מרביעית של יין קשה לו להפיג את יינו אחר כך. אם ילך, הדרך רק תגרום לו לבלבול גדול יותר, והשינה תכבד עליו עוד. לכן, אם אדם השתכר בפורים יהיה לו קשה להפיג את חריפות היין, וברור שלא יוכל לברך ולהתפלל. לכן, לכאורה, היה לגמרא לומר שהחובה להשתכר מותנית בכך שהמשתכר לא יימנע בעקבות כך מתפילה וברכות.

ניתן לטעון כנגד טענה זו שרבא לא כלל בדבריו את כל הפרטים הקשורים לחובה זו. במגילת אסתר כתוב שימי הפורים הם "ימי משתה ושמחה" (אסתר ט, כב), ורבא חידד והבהיר שדרגת המשתה הוא עד שלא יבחין בין ארור המן לברוך מרדכי. כיוצא בדבר, רבא גם לא אמר שניתן להשתכר ובלבד שהשיכור לא יחבול בחברו, ואף על פי כן החובל בחברו חייב.

[ד] בעקבות כל התמיהות הללו, הגיע הראי"ה קוק למסקנה הפוכה מזו של החיי אדם: "ולעניות דעתי לצדד לקולא דהיינו חומרא דקיום מצוה". אדם מצווה להשתכר בפורים על אף שבעקבות שכרותו לא יוכל להתפלל ולברך, מפני שכך מצוות היום. הקולא במניעה מלהתפלל היא בשל החומרה בקיום המצווה הייחודית לפורים. מדברי הראי"ה עולה שהוא ראה בחובה להשתכר בפורים את מצוות היום, אף במחיר אי קיום מצוות אחרות. אם אדם הצליח להשתכר בפורים הוא פטור מלקיים מצוות אחרות.

באשר לעמדת החיי אדם, הוא סבר כרבנו אפרים שלא ראה בשכרות בפורים מצווה, ולכן אין מקום לדון בדיני "עוסק במצוה פטור מהמצוה", במצבים בהם אדם רשאי להכניס עצמו למצבי אונס כשהדבר יגרום לביטול המצווה, ועוד. אמנם ראשונים אחרים חלקו עליו וסברו שזו מצווה להשתכר בפורים.

ד. אין לחשוש לתקלה בשל השכרות

במקום אחר עסק הראי"ה קוק בעניין מזווית אחרת. לדבריו, יש להשתכר בפורים ואין לחשוש לתקלות. כך כתב במצוות ראי"ה (אורח חיים סימן תרצה):

מה שהקשה באורחות חיים הובא בבית יוסף (סימן תרצה) איך הותר שכרות בפורים, הא מביא לג' עבירות וכאלו עובד עבודה זרה? לעניות דעתי יש לומר על פי דברי הרשב"א דסבירא ליה כדעת הפוסקים פקידה ממש סמוך לוסתה ביוצא לדרך. ולא קשה מ"והזהרתם" (ויקרא טו, לא) דהפסוק מעיד "ולא תחטא" (איוב ה, כד) שלא יארע דבר תקלה על ידו, כי המצוה מגנא. הכא נמי יש לומר לכל מצוה אין לחוש לתקלה, רק בכל מקום לא מצינו מצוה בזה, רק זה היום עשה ה'.

בבית יוסף (סימן תרצה) מובא:

כתוב בארחות חיים (הל' פורים אות לח) חייב אינש לבסומי בפוריא – לא שישתכר, שהשיכרות איסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו שהוא גורם לגילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן. אך שישתה יותר מלימודו מעט.

האורחות חיים יישב שהכוונה היא שיש לשתות יותר מהמקובל, אך הראי"ה קוק יישב אחרת. הגמ' בשבועות יח ע"ב אומרת:

תנו רבנן: "והזהרתם את בני ישראל מטומאתם" (ויקרא טו, לא) – אמר רבי יאשיה: מיכן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן.

מאידך, בגמרא ביבמות סב ע"ב נאמר:

אמר ר' יהושע בן לוי: חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, שנאמר: "וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא" (איוב ה, כד). הא מהכא נפקא? מהתם נפקא: "ואל אישך תשוקתך" (בראשית ג, טז), מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך! אמר רב יוסף: לא נצרכה אלא סמוך לווסתה. וכמה? אמר רבא: עונה. והני מילי לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה – מיטרידי.

הרשב"א (תורת הבית הארוך בית ז שער ב) פסק שאדם היוצא לדרך רשאי לפקוד את אשתו סמוך לוסתה.²³ לדברי הראי"ה קוק הטעם הוא מפני שמובטח לו שלא יארע

23. ראה גם: תוס' יבמות סב ע"ב ד"ה חייב, וראשונים נוספים המובאים בבית יוסף יורה דעה סי' קפד,

דבר תקלה על ידו, כי המצווה מגנה עליו. מכאן הוא למד גם ביחס לשכרות בפורים, שאין לחוש שתארע תקלה למשתכר והוא יימנע מלקיים מצווה או לזלזל בה. בדבריו לעיל טען הראי"ה קוק ששיכור בפורים פטור מלהתפלל ומלברך, ואילו כאן טען שאין לחשוש שבעקבות השכרות תארע תקלה.

ה. לימוד זכות על מי ששתוי בפורים ומתפלל

פעם נוספת כתב הראי"ה קוק באריכות, שוב מזווית אחרת, בעניין תפילה של שיכור ושתוי בפורים. הדיון לעיל עסק באפשרות לפיה המשתכר בפורים יהיה פטור מלכתחילה מלהתפלל ומלברך, או שאין לחשוש שבעקבות השכרות תארע תקלה והשיכור לא יקיים מצווה, ואילו כאן הוא דן באפשרות ששתוי יתפלל בפורים, למרות שבמשך השנה אסור לשתוי להתפלל. הוא הקדים להסביר את מהות שתיית היין בפורים מבחינה רעיונית פנימית, ואחר כך דן באפשרות שגם מי ששיכור בפורים יוכל בכל זאת להתפלל. זו לשונו (עולת ראייה חלק א עמ' תלט-תמא):

לעשות פורים. ידענו מדברי חכמים אמתיים, שהארת פורים גדולה למאד, וקדושה גדולה מאירה בו בעולם. ונראה שמתוך כך מלמעלה, האדם נשמר אז מכל קלקול, כיון שהוא עסוק בשמחת פורים, ואין צריך כל כך להיות על משמרתו, רק שלא יעבור ח"ו שום דבר מדברי התורה והמצוה, שח"ו אין עבירה מצוה. אבל בדברי הרשות, שראוי להשמר מהם בכל הימים, במה שהם מקליפת נוגה שקרובה אל הרע, ביום הקדוש הזה משומרים אנו כי נפל אז פחד היהודים על עמי הארץ, ורבים מהם מתיהדים. וכמו כן בכל דור ודור נופל פחד היהודים, מי שהוא יהודי כופר בעבודה זרה ומודה באמונת אל אחד המיוחד ב"ה, אשר אפס זולתו, על שרשיהם של עמי הארץ למעלה, וייראו לשלוח בו יד לפתות ולהסית ח"ו, כי מצוה בעידנא דעסיק בה אגוני מגנא.

דבריו אלו תואמים לדברים שנכתבו במצוות ראייה. בדרך כלל בימים רגילים יש להזהר ולהשמר משתיה ושכרות, אך קדושת היום של פורים והשמחה ביום זה יכולה להגן על המשתכר מקלקול. הטעם לדבר הוא:

והנה ההארה הנמשכת ביום הקדוש הזה, היא ממש מצד קדושת הגוף הישראלי. כי קיימו וקבלו בו את התורה ברצון מה שהיה מקודם לכן מודעה רבא לאורייתא (שבת פח ע"א), וזה האונס לא היה כי אם לגופים, כי הנפשות נהנות מאור העליון, וזהו רצונם וכבודם לקבל עליהם עול תורה ומצות, אבל הגופים עוד לא נתקנו לגמרי, על כן היה כבד עליהם

עול התורה. אמנם כאשר שחה לעפר נפשם והמן הרע רצה לשלוט בגופם, וכאשר היה ד' להם לישועה נפדה גופם מהכוחות הרעים, ולא נמצא בהם רצון כי אם בלב אחד לאביהם שבשמים. על כן ביום זה לעד הצללים ינוסו, ואף כי בכל ימי השנה הוא כעובד עבודה זרה (ברכות לא ע"ב), מפני שהכח השכלי מסתלק. ויש ב' סיבות לזה: כי השמחה היא מעלה גדולה דבקה עם אור השכל בעצם, וכיון שהכלי צר אין הגוף יכול לקבלו כי אם כמדתו, אבל כשמתרבה יותר מדאי אין הכלי סובל את האור, והאור יוצא ומסתלק למעלה, ונשאר הגוף בלי אור, ומיד הוא מסוכן מהני דקיימי עלן כי כסלא לאוגיא (ברכות ו ע"א). אבל ביום זה יש כאן ב' לטיבותא: חדא שעצם הכלי מזוכך הוא ויכול לקבל אור שמחה גדולה ולא יתבטל. ועוד שאפילו אם יסולק אור השכל מכלי הגוף הנה כוחות הגוף בעצמם כבר קדושים הם, ושומרים מכל רע ומדביקים עצמם לשלמות האמתית שבאור פני מלך חיים, על כן המצוה אז לבסומי, וממשיך אור גדול ע"י זה כמבואר בדברי האריז"ל.²⁴

במעמד הר סיני הקב"ה כפה על הגופים הר כגיגית, ובפורים גם הגופים קבלו מרצון את התורה. על כן המצווה בפורים קשורה לגוף של האדם, ליכולת שלו לרומם את הגוף החומרי למעלות גבוהות, והאמצעי לכך הוא היין.

ולוא דמסתפינא היה נראה לי, דאף שבכל הימים שתוי אל יתפלל, מ"מ ביום זה הואיל ומצותו בכך לא מטריד, זולת שיכור גמור שצ"ע אם הוא מהמצוה. כי עיקר טעם שתוי אל יתפלל י"ל מפני שהתפילה היא העלאה למעלה כקרבן לד', ואם נמצא בענינו דבוק רע הרי הוא מקריב על גבי מזבח העליון דבר שאינו ראוי לקדושה, אבל ביום זה כוחות הגוף גם כן מקודשים לשמים, והאור חופף עליהם בכל גוני... שיעור השכרות, שאינו יכול לדבר לפני המלך, שמבואר ב[אורח חיים] סי' צ"ט דתפלתו תועבה, נלע"ד די"ל שהוא שיעור גדול לשכרות, כפי שאחז"ל פחד קשה יין מפיגו (בבא בתרא י ע"א), ואם לא יהיה שכור גדול, אפילו שכשאין פחד לנגד עיניו אינו יכול לכיין דעתו לדבר כראוי, מ"מ כשיראה המלך לנגד עיניו יהיב אדעתיה וננער מיינו ומדבר כהוגן, אבל כשהגיע לשיעור כזה, שגם אימתו של מלך לא תועיל לו לכיין דעתו, אז אסור להתפלל בכל גוני.²⁵

24. הרב משה צבי נריה (מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' רנד) שמע מפי הראי"ה קוק בפורים לאחר התפילה: שההשתדלות בשמחת היום על ידי שתיית יין המשמח לבב אנוש למעלה מן המידה הרגילה, ההשתדלות להגיע למצב של "עד דלא ידע", חשובה יותר ממעלת עד דלא ידע עצמה.

25. על מדד יכולת עמידה ודיבור לפני המלך ראה דברים דומים ששמע הרב אליעזר אלינר בעניין זה

ולפי זה לפי מה שכתבתי לעיל, די ש לומר בפורים שהשכרות מצוה, ועל כל פנים שיהיה שתוי ודאי חובה היא, י"ל דמותר לכתחילה להתפלל כל זמן שלא הגיע לשכרות גדולה כל כך, שאינו יכול לדבר אפילו לפני המלך. וניחא בזה ללמד זכות על הרבה שנוהגים להתפלל בהיותם שתויים בפורים על כל פנים, ואף כי צ"ע קצת לדינא, מ"מ לענין שתוי לע"ד יש על מה לסמוך.

השכרות בפורים היא מצווה ייחודית. היא מוטלת על גופו של האדם, דרכו הוא מגיע לפסגות רוחניות גבוהות. בדבריו כאן לימד הראי"ה קוק זכות על אותם שתויים בפורים, כל עוד מצבם מוגדר כיכולים לדבר בפני המלך, שנוהגים להתפלל על אף שההלכה היא שלכתחילה שתוי אל יתפלל. אמנם, שיכור שלא יכול לעמוד לפני המלך אסור לו להתפלל, למרות שזו מצוות היום ומצווה מגנא ומצלא. לימים היה מי שטען כאילו הראי"ה קוק עצמו נהג להתפלל בפורים כשהוא שתוי. הרב צבי יהודה קוק השיב על כך לרב ישראל בארי, רבה של נס ציונה, במכתב שתאריכו ב' שבט תשי"ב:

הנני בזה בתשובה לשאלתו על דבר המסופר מאת כ' גיסו הרש"ב שליט"א [הרב שמואל ברוך ורנר, חתן הגרי"מ חרל"פ ואב"ד בתל אביב] על כ"ק אאמו"ר הרב זצ"ל שהחליט להתפלל בפורים אחר השתיה משום שפחדה של יראת ה' מפיג את היין. אינני זוכר בעצמי את הדברים בדיוק סגנון זה. אמנם בתוכנם מובנים ומבוררים הם ע"פ המבואר בדברי קדשו בסידור 'עולת ראי'ה' ח"א בעניני פורים (עמ' תלט-תמא), כי מצד קדושת המצוה של השתיה בפורים היא משפיעה על האדם מישראל ומערכת כוחותיו הנפשיים והגופניים, בכח הפחד העליון המופיע בה בעבודת ה' וקיום מצוותיו, של דברי דודי ובמטע חיי עולמו ע"י חכמי תורה שבעל פה, ומכריעה ומפיגה את תסבוכת הרושם המכביד של היין, ולפיכך לסמוך בזה בהיתר תפילה לענין שתוי (שמחולק ממדרגת השכרות). ובדרך בדיחותא הראויה להאי יומא, יתכן שנאמרו בשימוש במאמר חז"ל בבבא בתרא י ע"א בצורה מהופכת.²⁶

בגמ' בבבא בתרא שם נאמר: "פחד קשה – יין מפיגו". כוונת הגמרא היא שיין מפיג את הפחד הקשה, אך בבדיחותא דפורים הפכו את מאמר חז"ל ואמרו שפחד

מפי הראי"ה קוק באחד מימי הפורים, אצל: הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' רסא-רסב.

26. הרב צבי יהודה קוק, "שכרות בפורים", ניצני ארץ, יא (אייר תשנ"ה), עמ' 28.

קשה מפיג את היין, והיינו שפחד העמידה לפני ה' בתפילה מפיג את כח היין המשכר ומכשיר לעמוד ולהתפלל לפני המלך.

סיכום

הראי"ה קוק ראה ערך רב במצוות השכרות בפורים. זו מצווה ייחודית שמתאימה לתכני היום והנס, ועל כן גם ההתנהלות של שיכור ושתוי ביום זה בכל הקשור לתפילה וברכות שונה מהתנהלותם בשאר ימות השנה. בימות השנה לשיכור אסור להתפלל, אך בפורים ההדגשה היא ששיכור פטור מלהתפלל ומותר לו אף במודע להשתכר ולהפטר מקיום מצוות. ייחודה של המצווה ביום זה הוא בכך שהיא מגינה ומצילה את המשתכר מהתנהגויות מקולקלות. בדרך כלל "שתוי אל יתפלל, ואם התפלל תפילתו תחנונים", אך יתכן שבפורים אדם שתוי יכול להתפלל לכתחילה כי בהיותו שתוי הוא מקיים את המצווה המיוחדת ליום זה, ובוודאי יש בכך לימוד זכות על אותם שנוהגים להתפלל בהיותם שתויים. אמנם, לשיכור ממש יהיה אסור להתפלל בשכרותו גם ביום זה.